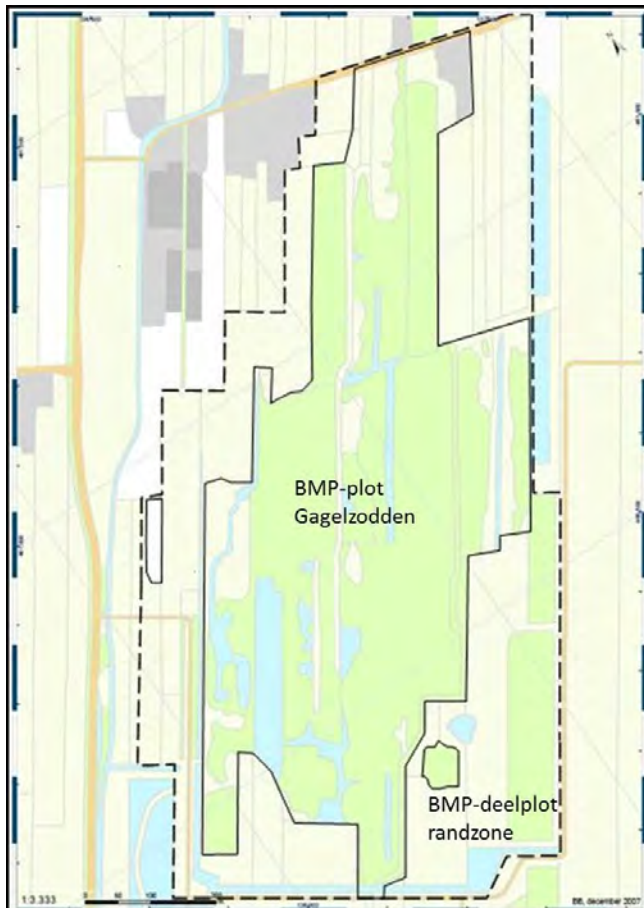

BROEDVOGELINVENTARISATIE GAGELPOLDER (GAGELZODDEN)

Eckhart Heunks

Net buiten de bebouwde kom van Utrecht, nog geen 500 meter van Overvecht, liggen de Gagelzodden. Een voormalig veenwingebied dat 50 jaar geleden bestond uit een afwisseling van riet- en zeggemoeras, open wateren en opkomend moerasbos. Thans wordt het gebied als gevolg van verlanding en verbossing gedomineerd door elzenbroekbos met hier en daar restanten van open moerasvegetaties.

Figuur 1 Ligging van het BMP-plot Gagelzodden met omliggende zone nieuwe natuur dat als apart deelplot wordt geadmineistreerd.

Het gebied is al decennialang beschermd natuurgebied in eigendom van Staatsbosbeheer. Terwijl het gebied vanaf eind jaren tachtig van de vorige eeuw reeds goeddeels verland was en als gevolg hiervan betrekkelijk stabiel in vegetatief opzicht, onderging de omgeving vanaf eind jaren negentig een metamorfose. Terwijl het gebied tot die tijd geïsoleerd lag en omgeven was door agrarisch hooi/weidelandschap, maakt het gebied tegenwoordig deel uit van een omvangrijk nieuw bos: het Gagelbos. Dit gevarieerde bos is nog volop in ontwikkeling en het zal zeer de moeite waard zijn de veranderingen in de broedvogelstand de komende jaren hier te volgen.

Onderhavig artikel richt zich echter op de ontwikkelingen van de Gagelzodden. Vanaf 2007 wordt het gebied op verzoek van Staatsbosbeheer in principe één keer in de drie jaar intensief geïnventariseerd op alle broedvogelsoorten conform de BMP-methode van SOVON. De tussenliggende jaren worden benut voor aanvullende waarnemingen en specifieke inventarisaties. Behalve de oorspronkelijke Zodden maakt tevens een deel van het omliggende nieuwe bos deel uit van het plot, maar omwille van vergelijkbaarheid met historische data is dat deel als apart deelplot opgenomen in de presentatie van de resultaten.

De keuze voor de Gagelzodden als nieuw BMP-plot had voor de tellers meerdere redenen: van dit plot zijn van verschillende jaren uit de vorige eeuw inventarisatiegegevens beschikbaar; het betreft een redelijk compleet en omvangrijk gebied; er zijn maar weinig van dergelijke moerasbossen als monitoringsplot opgenomen in de landelijke database van SOVON, en "last but not least", het gebied ligt op korte afstand van de stad en is in korte tijd te bereiken.

Lange termijn ontwikkeling

Een vergelijking van de resultaten van de eerste twee volwaardige BMP-tellingen (2007, 2010) met de reeks van historische data (vlakdekkende tellingen uit 1968, 1979 en 1986) geeft een representatief beeld van de veranderende vogelsamenstelling in de laagveenmoerassen rondom Utrecht. Verdergaande successie van het in de jaren zestig nog voornamelijk open moeras bepaalt tot op zekere hoogte de vastgestelde trends in aantallen en soorten. Daarbij valt op dat een groot aantal bossoorten vanaf 1979 niet of nauwelijks in aantal is toegenomen.

De grootste veranderingen in de vegetatieopbouw lijken zich dan ook reeds in de jaren zestig en zeventig te hebben voorgedaan. Van een open moerasgebied werd het toen in korte tijd een bosgebied. Voor veel bossoorten lijkt vanaf de jaren '80 dan ook het verzadigingspunt bereikt (spechten, vinkachtigen, mezen, tjiftjaf, roodborst). Voor enkele bossoorten nemen de aantallen ook vanaf 1986 nog toe, hetgeen eerder door externe factoren lijkt te kunnen worden verklaard dan door verdergaande verbossing (kolonisatie van geschikt habitat na verminderde jacht/verminderd gebruik insecticiden: buizerd, havik, zwarte kraai; lange reeks van zachte winters: winterkoning, boomkruiper, pimpelmees). De sterke toename van de zwartkop zou kunnen samenhangen met een sterke "verbraming" van de ondergroei. Dat vanaf 1986 het oppervlak open moeras en riet toch nog verder is teruggedrongen, blijkt onder andere uit het verdwijnen van de rietgors uit het centrale deel dat thans geheel uit bos bestaat.

Meer dan de verbossing van het oorspronkelijke moerasgebied bepalen de landelijke (en mondiale) trends en achterliggende factoren de geconstateerde ontwikkelingen in het BMP-plot. In de eerste plaats geldt dit voor de reeds lang verdwenen kritische moerassoorten als purperreiger, roerdomp en zwarte stern (niet meer aanwezig vanaf 1968), maar ook voor de vestiging van de grauwe gans, nijlgans en kraakeend zijn de bovenlokale factoren bepalend. Hetzelfde geldt voor de geconstateerde dramatische afname van houtduif en waterhoen waarvoor al jaren de landelijke trend negatief is. Bij de houtduif kan daarbij opgemerkt worden dat deze afname direct gerelateerd kan worden aan de toename van de roofvogels en in het bijzonder de havik.

Tot slot kunnen de vastgestelde fluctuaties van lange afstand trekkers als kleine karekiet, grasmus, sprinkhaanzanger, rietzanger en bosrietzanger, voor een deel worden verklaard door de veranderende overwinteringsomstandigheden in Afrika.

Korte termijn ontwikkelingen en enkele lokale bepalende factoren

Al met een zeer korte telreeks van twee BMP-tellingen zijn interessante verbanden te leggen. Zo hebben de relatief strenge winters van 2008-2009 en 2009-2010 voor een aantal (gedeeltelijk) standvogels geresulteerd in een halvering van de aantallen in 2010 ten opzichte van 2007 (winterkoning (57 → 29), roodborst (17 → 9), matkop (5 → 2) en boomkruiper (10 → 4). Ook het, hopelijk tijdelijk, verdwijnen van de waterral als broedvogel zou gerelateerd kunnen worden aan deze strenge winters.

Daarnaast is het jaarlijkse maaibeheer van een rietveld binnen het BMP-plot direct terug te vinden in fluctuaties van de aantallen hier voorkomende rietvogels (tabel 1). Een in 2007 nog ruig en ongemaaid rietveld, bleek juist in 2010 vrijwel volledig gemaaid. De verschillen spreken voor zich. Riet moet regelmatig gemaaid worden om verbossing tegen te gaan, maar met een meer gefaseerde aanpak, waar de beheerder op in zal zetten, kunnen rietvogels optimaal profiteren van dit rietveld.

Rietveld NO-hoek	2007 (niet gemaaid)	2010 (gemaaid)
Rietgors	5	1
Rietzanger	7	4
Bosrietzanger	5	1
Kleine karekiet	8	6
Sprinkhaanzanger	1	0
Blauwborst	1	0

Tabel 1 Aantal territoria van rietvogels in het ongemaaid en gemaaid rietveld.

De verdergaande ontwikkeling van de nieuwe natuur rondom het BMP-plot lijkt zeker van betekenis voor de ontwikkelingen in het BMP-plot. Waar tot nog geen tien jaren geleden intensief bemeste weilanden de contouren van het moerasbos bepaalden, liggen nu grote oppervlakken nieuwe bosaanplant, nieuwe petgaten, moeraszones en ruige kruidenrijke velden. Een gebied thans rijk aan soorten als grasmus, sprinkhaanzanger, bosrietzanger, spotvogel en tuinfluiter, met ongetwijfeld een positieve uitstraling naar het moerasbos.

Tot slot nog een kort pleidooi voor de vos als ganzenbeheerder. Dit slimme roofdier weet zich prima te redden hier aan de rand van Overvecht, mede dankzij het rijke voedselaanbod in de vorm van ganzen en vooral ganzenieren. De grauwe gans en ook andere ganzensoorten nemen overal in aantal sterk toe, wat leidt tot schade aan gewassen en andere overlast. Ook vanuit ecologisch perspectief wordt deze ontwikkeling kritisch gevolgd. In het BMP-plot lijkt de gans als broedvogel echter geen voet aan de grond te krijgen, waarbij duidelijk is dat de vos hiervan de oorzaak is. Ondanks de jaarlijks serieuze pogingen van een aantal ganzenparen (2007: 8, 2010: 5), leidend tot nestbouw en eieren, is hier de afgelopen 5 jaar geen ganzenkuiken groot geworden. In april worden vooral veel eierschalen gevonden. Eenmaal werd een halve gans nabij een nest gevonden. De vos regelt het hier wel met die ganzenplaag!

Vos verschalkt jonge grauwe gans - Frans van Schaik